

XX yüzilliyin 80-ci illərinin ortalarından etibarən, milli rus teatri böyük dəyişikliklərə məruz qaldı. Psixologizmin klassik prinsiplərindən tədricən (bəzən isə tamamilə) imtina etmək halları baş verdi. Bu dövrün teatr palitrasında, rejissor metodologiyası və aktyor oyunu prinsiplərində səciyyəvi cəhət, müxtəlif janr, üslub və digər başlanğıcların qarışdırılması və sintezi oldu. Janrın saflığı itirildi ki, bu da tamamilə şüurlu şəkildə edildi.

XX əsrin son rübündə, teatrın qeyd olunan bu inkişaf tendensiya-

kətlərinin cilalanmış yüksək ustalıq-ğa çatdırılmasında idi. Aktyorlar ustalıqla döyüşür, səslərini idarə edir, asılmış nərdivanlara dırmaşaraq, hətta oradan ifadəli səslə mahnı oxuyur, həmçinin, peşəkarlıqla solo, duet oxuyur və kvartetlə Voznesenskinin şeirlərinə bəstələnmiş nəğmələri ifa edirdilər.

Tamaşanın quruluşu, həm Zaxarovun özünün əvvəlki işləri, həm də bu dövrdə Rusiya səhnəsində nümayiş etdirilən bütün tamaşalarla kəskin təzad təşkil edirdi. Ansamblın mükəmməlliyi, danışq

qakovun "Molyer", J.B.Molyerin "Don Juan", N.Qoqolun "Ölü canlar"ı əsasında "Yol" və onun "Evlənmə", U.Şekspirin "Otello" pyeslərini tamaşaya qoymuşdu. Yaratdığı hər tamaşaya o, qeyri-adi dərəcədə işıqlı və eyni zamanda, faciəli intonasiyalar verə bilirdi. Böyük xəfflik və konkretlik - onun bədii üslubunun seçilən əlamətləri idi. Nəyin olur olsun: təkərin, həyatın özünün hərəkəti; möcüzəli və cazibədar ritm və zamandan çıxış etmək - Efros üçün səciyyəvi motivlər idi.

1984-cü ildə rejissor Taqanka teatrının rəhbərliyini öz üzərinə götürdü. Bu teatrın aktyorlarının səhnə məkənində istifadə etdiyi ifaçılıq üsulları və tərzləri, bədii əsərlərin qavrayışı, rejissorun əvvəllər gördüyü işlərin tam əksi idi. O, bu teatrda M.Qorkinin "Həyatın dibində", S.Alekseyeviçin "Müharibənin üzü qadın üzünə bənzəmir" tamaşalarına quruluş verdi, A.Çexovun "Albalı bağı" pyesini bərpa etdi. Adı çəkilən tamaşalar, bu teatrın təbiətindən və əvvəlki, zahiri formanı şert hesab edən, kütlənin, kollektivin, tamın əməl-hərəkətini tamaşanın

1970-ci ildə MXAT-a (Moskovskiy Xudojestvenniy Akademiçeskiy Teatr-MXAT-red.) gələn Yefremov teatra yeni nəfəs gətirmək üçün bir qədər əvvəl onun rəhbərliyi altında "Sovremennik"də yaratdığı kimi, yeni evin qurulması ilə də məşğul olmağa başladı. Lakin, köhnələri sağıltmağa, düzəltməyə nail ola bilmədi: bu mürəkkəb orqanizmdə görünən və görünməyən ziddiyyətlər və münaqişələr çox güclü idi. Burada heç kim dəyişikliyə hazır deyildi və bunu istəmirdi. Onun tamaşaya qoyduğu "Qağayı" pyesi, rejissorun fikrincə, Çexovun nail ola bilmədiyi Evin tikilməsini möhkəmləndirməli idi. Lakin, bu 70-ci illər idi. Nəticəyə ümid hələ yaşayırdı.

Ekspərimətlərə cəhd rejissoru M.Roşşinin "Valentin və Valentina" pyesini tamaşaya qoymağa sövq etdi. Daha sonra o, Gelmanın "Hamı ilə təklikdə" pyesini də tamaşaya qoydu və baş rolu özü ifa etdi. 80-ci illərin əvvəlində ölkənin, demək olar ki, bütün böyük teatrları bu pyesi səhnəyə qoymuşdu. Bu pyes, doğrudan da böyük uğur qazanmışdı. Tamaşanın qəhrəmanları, həyatları bir-birindən o qədər aralanıb ki, bir-birlərini eşitmir, və öz aralarındakı münasibətlər içərisində çəşib qalırlar. Onlar tək-cə yaxın adamlarını deyil, bəzən özlərini belə eşitmirlər. Yefremov tamaşada yalnız evdə və evdəkilərlə pozulmuş münasibətləri deyil, insanların bir-birlərinə görə məsuliyyət daşıdıqlarını və bir-birlərini dinləmələrinin vacibliyini göstərməyə çalışırdı. Bu pyesi seçməklə, Yefremov sadəcə öz müasirlərini bir-birləri ilə üz-üzə qoymur, həm də, özlərinə diqqətlə baxmağa - insan nədir sualına cavab axtarmağa çağırırdı.

O.Yefremovun zamanında formalaşan ənənələr, onun vəfatından sonra da ölmədi. Teatrın eksperimentlərə can atması, bəzən bədii məntiqə, düşüncəyə, bir çox onilliklər MABT-ı ayaqda tutan dəyərlərə zidd olsa da, davam etdirilirdi. Zaman haqqında qeyri-adi və gözlənilməyən dildə danışmağın yeni yol və imkanlarının axtarışlarını həm O.N.Tabakov, həm də dəvət olunan Mindauqas Karbauskis, Kirill Se-rebrennikov axtarmaqda davam etdilər. Ötən əsrin sonları və yeni əsrin əvvəllərində teatri epataj dalğası bürüdü. Litva rejissoru Mindauqas Karbauskis, klassikanı poetik formalarda yozmağa meyilli olsa da klassik teatr məktəbi sərhədlərində dayanmağa çalışdığı halda, K.Se-rebrennikov, özünün həmkarından kəskin fərqlənirdi. O, hər tamaşada səhnəyə normadankənər leksika çıxarmaqla, əxlaqsız jestlərə yer verməklə tamaşaçıda getdikcə belə bir fikir formalaşdırırdı ki, ölkənin əsas dramatik teatrında küçə üçün xarakterik olan hər şey mümkündür. Səhnələr buna mane ola bilməzlər. Onlar baş verənləri böyüdərək daha parlaq təsvir edir. Burada teatrın on illərlə özünün yaratdığı və bezdiyi yoldan, forma, üslub, manera (həmçinin danışığıdakı), ədəbi materiala nüfuz etməkdən, adət etdiyi klassik qanunlardan tədricən azad olmasına iki istiqamətdə yanaşmaq olar: Yan keçilməsi həqiqətən çətin olan zamanın əlaməti kimi; tamaşaçı ilə dialoqda yeni teatr dilinin axtarışından doğan tələbat kimi. Sözsüz ki, bu yolda teatr nəse itirir, lakin yalnız dialoq məkənində deyil, həm də onun mövcud olduğu sosial-mədəni sferada yeni, bəzən gözlənilməz döngələr, rakurslar qazandır.

■ Rəsmiyə Mustafayeva
Sənətşünaslıq üzrə
fəlsəfə doktoru

Müasir rus teatri: Moskva teatrları

ları, bir incəsənət sahəsi kimi teatr haqqında təsəvvürləri tək-cə dəyişmədi, həmçinin zamanın bir çox yeni ideyalarını da qəbul etdi. Bu, rejissorluğa başlayan aktyorlar, estetik prinsipə çevrilən, düşünülmüş eklektika, teatrda paradoksal vəziyyətə gətirib çıxaran janr sərhədlərinin pozulması kimi hallarla özünü göstərirdi. Bu da sadəcə bir fikri təlqin edirdi: teatrda hər şey mümkündür! Truppaların sayı artırdı: özəl, dövlet; onların mövcudluq forması dəyişirdi.

Bu truppalar bütün Rusiyanı əhatə etsə də, teatr prosesi daha çox Moskva və Peterburq şəhərlərində cəmlənmişdi. Biz bu məqalədə yalnız Moskva teatrlarının bir qisminin yaradıcılığına nəzər salacağıq.

Əsrin sonlarında Moskva teatrları arasında Lenin komsomolu adına teatr mühüm yer tuturdu. XX əsrin 80-ci illərinin əvvəlində Mark Zaxarovun rəhbərlik etdiyi teatr "Yunona və Avos" pyesini tamaşaya qoydu (Müəllif - A.Voznesenski, bəstəkar - A.Ribnikov). Rus milli səhnəsində ilk dəfə nəzmlə yazılmış pyes təqdim edildi. Quruluşun əsas özünəməxsusluğu dramatik səhnələrin, xoreografiya və vokalın həmdət halında birləşdirilməsində, həmçinin, səhnə döyüşləri və hərə-

mətindən vokala yüksək peşəkarlıqla keçid, tamaşada aydın nəzərə çarpan bədii bütövlük, bütün bunlar, bu teatrın tamaşasını gözlənilməz, özünəməxsus, analoqu olmayan sırasına daxil edirdi. Rejissorun sonrakı, hətta ilk işlərindən olan A.Arbutovun "Qəddar oyunlar", A.Ostrovskinin "Müdrük", F.Dostoyevskinin "Vəhşi və kafir", P.Bomarşenin "Fiqaronun toyu" tamaşalarında da, "Yunonda" təbii edilmiş ifadəli üsullardan istifadə olunmağa başlandı. Bu, həmçinin "Til" tvə "Xoakino Muryettenin ulduzu və ölümü" amaşalarında da davam etdi.

O zamankı sovet rejissorlarının bir çox paralel təcrübələri, Zaxarovun parlaq və ifadəli işləri ilə az da olsa səsleşirdi. Nəticədə, fonogram və ya canlı səsdən istifadə etmək, özünün fiziki və vokal imkanlarından mükəmməl yararlanmaq az qala adi hala çevrildi. Lakin, bu, həqiqətən, 80-ci illərin əvvəllərində, teatrda, onun dilində və bədii təcəssümündə bir sıçrayış idi.

Anatoli Efrosun yaradıcılıq yolu: "Na Maloy Bronnoy" teatri. Taqanka teatri. Teatr məkənində dərin psixoloji dolğunluq gətirməyin ustası olan Anatoli Efros "Na Maloy Bronnoy" teatrında T.Uilyamsın "Yay və tüstü", İ.Turgenevin "Kənddə bir ay", M.Bul-

əsas tərkib hissəsi sayan rejissurasından uzaq idi. Psixoloji rəsmi mahir, ecazkar ustası olan, pyesin heç kəsin enmədiyi dərinliklərinə nüfuz edən, onu mətnaltı mənalarla, ikinci planlarla zənginləşdirən Efros sonadək bu teatra yad olaraq qaldı. Taqanka üçün səciyyəvi olan forma, kütləvi səhnələrlə işə üstünlük vermək Efros tərəfindən qəbul edilmədi və onun quruluş verdiyi tamaşalarda öz əksini tapmadı. Buna baxmayaraq, fəaliyyəti həm teatrın tarixində, həm də sənətkarın özünün yaradıcılıq yolunda əhəmiyyətli yer tutdu və Efros öz teatral prinsipləri kontekstində müstəqilliyini sonadək qoruyub-saxladı.

A.P.Çexov adına Moskva Bədaye Akademik Teatri (MXAT). Oleq Nikolayeviç Yefremovun teatr fəaliyyəti, şəxsi rejissor düşüncələrindən çox, teatrın ümumi konsepsiyasının formalaşdırılmasına yönəlmişdi. Bunun üçün ştatda olmayan ən müxtəlif rejissorlar cəlb edilmişdi. Teatrın bədii rəhbəri Oleq Yefremov teatra artıq tanınmış, özlərini təsdiq etmiş aktyorlar cəlb etməklə ilk növbədə, düzgün repertuar siyasətini qurmağa çalışırdı. O, yalnız məşhurlaşmış sənətkarlara deyil, yeni adlara da yer verirdi.